

Ks. Wojciech Pac

PROBLEM ROLI SPOŁECZNEJ KAPŁANA

Istota i zakres roli księdza oraz możliwości jego wpływu na religijność i moralność ludzi interesują reprezentantów różnych dyscyplin naukowych, w tym również socjologów religii. W rezultacie tego zainteresowania powstało wiele studiów teoretycznych i opracowań empirycznych, poświęconych roli i funkcjom księdza w parafii i w społecznościach świeckich. Jednocześnie skonstruowano także liczne typologie funkcji kapłańskich, biorąc pod uwagę różne ich kryteria.

Rola księdza interesuje w szczególności Kościoł katolicki. Wyraz tego zainteresowania jest widoczny zarówno w jego doktrynie i teologii pastoralnej, jak i w przepisach prawa kanonicznego. Własną syntezę i kwintesencję zainteresowanie to znajduje w nauczaniu Soboru Watykańskiego II, wyrażonym w Dekretach — o formacji kapłanów oraz o posłudze i życiu kapłanów.

Aktualna liczba studiów teoretycznych i badań empirycznych, poświęconych kapłaństwu i kapłanom, nie wyjaśnia gruntownie, ani nie precyzuje istoty i zakresu roli księdza w grupie religijnej i w społeczności świeckiej. Literatura ta nie informuje także, jaki jest rzeczywisty zasięg oddziaływania i wpływu księży na religijność i moralność ludzi — dorosłych i młodzieży.

Dostrzegane trudności i wątpliwości wynikają z samej specyfiki roli księdza, którą odgrywa on w grupie religijnej i w środowisku laickim, niekiedy już zupełnie niereligijnym czy indyferentnym religijnie. Ksiądz, odgrywając swoją rolę w Kościele i w społeczeństwie laickim, musi nie tylko zaspokoić potrzeby i oczekiwania wiernych, lecz także musi

urzeczywistniać codziennie misję Kościoła, dawać świadectwo obecności ideałów religijnych (Boga) w jego strukturach, przyczyniać się własnymi postawami i zachowaniami (działaniami) do wzrostu zaangażowania religijnego i moralnego swoich parafian.

Sytuacja ta wskazuje na potrzebę doprecyzowania, czy nawet redefinicji roli księdza. Dawny model tej roli już się zdezaktualizował, nie odpowiada już mentalności religijnej i świeckiej (np. kulturowej, obyczajowej) ludzi jako członków Kościoła. To, co amerykański teolog Richard Niebuhr stwierdzał jeszcze pod koniec lat pięćdziesiątych o roli kapłana, iż dawniej nie kwestionowano zasadniczych zadań kapłańskich i ich hierarchii, cnót wymaganych od kapłana, źródeł jego autorytetu, osób i grup korzystających z instytucji kapłaństwa — obecnie nie jest już zdecydowanie czymś pewnym i stałym, a zostało zachwiane i podważone. Redefinicja tej roli stała się więc koniecznością, aczkolwiek zdawano sobie już wtedy sprawę z tego, że przeprowadzenie jej nie będzie zadaniem łatwym i prostym. Jednakże próby takie podejmowano, uzyskując powodzenie na tym polu aktywności kościelnej i naukowej.

Interesującą bez wątpienia koncepcję roli księdza zaproponował teolog pastoralista Leo von Deschanden, dzieląc ją na dwa typy — specyficzną i dyfuzyjną. Rola specyficzna jest związana z religijnością instytucjonalną i odznacza się totalnym charakterem, czyli obejmuje wiele tak zwanych segmentów ról, jakie odgrywa ksiądz w grupie religijnej i świeckiej. W zakres tej roli wchodzi następujące funkcje: nauczyciela wiary, szafarza sakramentów, kierownika społeczności parafialnej, przewodniczącego zgromadzenia religijnego, kierownika sumień penitentów, doradcy ludzi w sprawach świeckich. Z kolei rola dyfuzyjna jest związana wprost z religijnością indywidualną, często selektywną i pozainstytucjonalną, w

wyniku czego ma ona również charakter innowacyjny. Rola ta obejmuje różne inicjatywy pastoralne księ-dza, przyczyniając się zarazem do modernizacji metod i narzędzi jego działalności duszpasterskiej, jak i do formułowania nowych jej postaci. W roli tej akcent spoczywa na duszpasterstwie osobowym i jednostkowym wiernych, co pozwala księdzu na dotarcie z posługą religijną do licznych jednostek tworzących wspólnotę parafialną.

Główny problem niniejszej refleksji sprowadza się do sformułowania podstawowych pytań, które własnym akcentem uzasadniają tytuł jej nadany. Pytania te są następujące: czy rzeczywiście kapłan jest typem roli społecznej? Jaka jest specyfika roli kapłańskiej i jakie elementy ją tworzą? Czy elementy tworzące rolę kapłańską są wszystkie jednakowo ważne i zawsze to samo znaczące, czy też są one różne i uzależnione w zakresie znaczenia od czynników zewnętrznych i cech osobowych księdza? Czy wzór roli księdza, obowiązujący w Kościele, znajduje akceptację wśród katolików świeckich? Odpowiedź na te pytania okaże się łatwiejsza wtedy, kiedy wcześniej zostanie wyjaśnione samo pojęcie roli społecznej w socjologii, czyli kiedy pokażemy, czym rola ta jest w swej istocie, co ją konstytuuje i jakie są jej typy.

Pojęcie roli społecznej w socjologii

W socjologii można spotkać wiele definicji roli jednostki, jaką odgrywa ona w grupie społecznej. Bardzo często rolę tę odnosi się do statusu społecznego, czyli do sta-nowiska lub pozycji społecznej, jaką jednostka zajmuje w określonej grupie, organizacji czy w globalnym społeczeństwie.

Rola społeczna jest więc tam widoczna, gdzie jednostka pozostaje wystarczająco silnie związana z grupą swego odniesienia. Rola ta kształtuje się pod wpływem grupy, jednakże wpływ jej jest tym większy, im bardziej dana grupa społeczna jest dla jednostki grupą odniesienia. Th. M. Newcomb stwierdza, że (...) *poszczególne jednostki przyswajają sobie postawy cenione w grupie własnej w tej mierze, w jakiej grupa ta jest dla nich pozytywnym punktem odniesienia*. W świetle tego stwierdzenia rolę społeczną jednostki w grupie ujmuje się jako *rodzaj i sposób, w jaki dane stanowisko społeczne jest przez swego nosiciela przyjmowane, utrzymywane i w jaki sposób wypełnia się obowiązki z nim związane*". A zatem rolę definiuje zespół norm i oczekiwań uświadamianych sobie przez jednostkę zajmującą określoną pozycję społeczną. Odtwórca jakiegokolwiek roli społecznej (policjant, nauczyciel, lekarz, uczonek, ojciec rodziny, ksiądz) musiał wprawdzie przyswoić sobie normy właściwe dla tej roli, względnie został poinformowany o nich przez kogoś innego w formie stosownego treningu (przeszkolenia). Jego zachowanie będzie wtedy zgodne z oczekiwaniami środowiska, w którym spełnia on swoje funkcje, w którym odgrywa on własną rolę społeczną. Opinia publiczna orientuje się dostatecznie co do charakteru danej roli społecznej i dlatego jej oczekiwania dotyczące odtwórców (aktorów) tej roli są konkretne i rzeczowe. Rola ta ma często charakter kompleksowy, który implikuje znaczące konsekwencje dla jednostki ją odgrywającej w grupie. Fakt ten stanowi podstawę harmonii i porządku w społeczeństwie.

Inni jeszcze socjologowie odnoszą pojęcie roli społecznej do pewnego układu społecznego (np. funkcjonalnego), rozumiejąc przez nią zespół czynności wykonywanych w ramach tego układu, albo dostrzegając w niej zespół funkcji spełnianych przez określoną instytucję społeczną, albo też

pozycję społeczną w ramach całego układu. W tej koncepcji odróżnia się rolę wykonywaną od roli oczekiwanej czy projektowanej. Jednakże te dwa typy roli rzadko są identyczne, rzadko pokrywają się wzajemnie, choć błędnie zawsze popełniają ich odtwórcy (aktorzy). Jednakże rola społeczna nie jest jedynie odzwierciedleniem pozycji już posiadanej, ponieważ często bywa i tak, że rola ta jest odbiciem pozycji, do której jednostka dopiero aspiruje, do której sama dąży. Jednostka taka musi zatem wpierw zabiegać o możliwość spełnienia wybranej samodzielnie roli w grupie społecznej. Ranga pozycji implikuje stopień znaczenia roli społecznej w grupie. Także internalizacja roli bywa ważnym środkiem walki o tę właśnie pozycję w grupie. Ta możliwość pozwala odróżnić role społeczne narzucone jednostce z zewnątrz od ról stanowiących wynik jej życiowych zabiegów i aspiracji. W tym znaczeniu rola społeczna jest organicznym splotem szeregu zachowań jednostki w różnych sytuacjach i okolicznościach.

Warto wspomnieć również o prawnym aspekcie roli społecznej. W tym aspekcie daną rolę można odgrywać formalnie lub nieformalnie. W pierwszym przypadku jednostka odgrywa swoją rolę zgodnie z przepisami prawa, które określają ramy kompetencji przewidzianych dla stanowiska zajmowanego przez jednostkę w grupie społecznej. W drugim zaś przypadku jednostka odgrywa swoją rolę zgodnie z autorytetem i funkcją spełnianą w grupie społecznej, bazując przy tym na ocenie społecznej, dotyczącej tej właśnie roli.

Dodać tu należy, iż w większości grup społecznych podstawowe znaczenie ma rola przywódcy (lidera), którą mogą odgrywać jedynie jednostki odznaczające się cechami i walorami nie spotykanymi u pozostałych członków grupy. Te jednostki są w grupie zauważane i wybierane (delegowane) do odgrywania roli przywódcy. Wybór taki

gwarantuje jednostce przywódczej autorytet i szacunek w ramach grupy oraz upoważnia ją do reprezentowania grupy na zewnątrz.

Te dwie koncepcje roli społecznej — socjologiczna i prawna — będą stanowić kryterium ujęcia i oceny roli społecznej księdza, jaką odgrywa on w grupie religijnej świeckiej, umożliwiając ekspozycję jej cech podstawowych, składników i procesu realizacji w obu skalach odniesienia.

Kapłaństwo jako podstawa roli księdza w grupie religijnej i społecznej

Przyjmuje się założenie, iż podstawą roli społecznej księdza w grupie religijnej jest kapłaństwo jako specyficzny urząd kościelny. Kapłaństwo urzędowe można interpretować z wielu różnych punktów widzenia, wykorzystując w tym celu rezultaty nauk humanistycznych i teologicznych. Wychodząc z historycznego punktu widzenia, widzimy, że zespół czynności przewidzianych dla kapłana kształtował się pierwotnie jako wynik społecznego podziału pracy w obrębie grupy. Ta opcja znajduje swoje potwierdzenie w historii Kościoła chrześcijańskiego, w historii jego dynamicznego rozwoju oraz w ewolucji funkcji kapłańskich, w ramach których była widoczna realizacja zadań księdza w dziejach Kościoła. W świetle tego można zapytać, czy i na ile uległy zmianie zadania i obowiązki dzisiejszego kapłana (deontologia kapłańska) w relacji do zadań i obowiązków kapłana pracującego w Kościele kilka wieków wcześniej?

Klasyk socjologii religii, Henri Spencer, wyprowadzając instytucję kapłaństwa z pierwotnej religii politeistycznej, stoi na stanowisku, że kapłaństwo zaistniało jako wynik społecznego podziału czynności w ramach szerszej aktywności grupy społecznej o charakterze religijnym. Wyjaśnia on, iż pierwotnie funkcje kapłana łączyły się w jednej osobie z funkcją czarownika, egzorcysty, proroka, lekarza, maga, wodza plemienia itp.

Dopiero po utworzeniu się hierarchii społecznej i po wyodrębnieniu czynności religijnych i magicznych w cyklicznym procesie specjalizacji powstała specjalna i wyłączna grupa ludzi, którzy zajmowali się jedynie lub prawie jedynie czynnościami kultowymi, mającymi na celu wzrost chwały Boga (bóstwa). W społecznym podziale pracy kapłanom przypadały czynności pozaprodukcyjne, dlatego też zaangażowali się oni aktywnie w rozwój kultury, oświaty i nauki. W chrześcijaństwie, a zwłaszcza w katolicyzmie, kapłaństwo stanowi powołanie, posługę, której odpowiadają dwa podstawowe kryteria: działalność przeznaczona dla innych ludzi oraz działalność wymagająca wcześniejszego przygotowania w postaci wykształcenia profesjonalnego i formacji religijnej, duchowej i moralnej.

W ujęciu prawa kościelnego kapłaństwo instytucjonalne jest określane jako swoista praktyka religijna, mająca specjalne znaczenie i właściwości nadające księdzu bardzo szeroki zakres władzy nad innymi ludźmi. Praktyka ta udziela także księdzu na sposób charyzmatyczny specjalnych zdolności do spełniania wielorakich funkcji praktycznych (duszpasterskich) w grupie religijnej.

W ujęciu teologii katolickiej kapłan to (...) *człowiek wezwany przez Kościół, aby czynnie pośredniczył między ludźmi i Bogiem ofiarą mszy świętej i przez swój bytowy związek z Chrystusem, jedynym Pośrednikiem żyjącym w Kościele*. Znacznie szerzej teologiczną koncepcję kapłaństwa hierarchicznego rozwinął Sobór Watykański II, akcentując wyraźnie rolę kapłana we wspólnocie wierzących, czy też postulując stosowny model kapłana-duszpasterza. W świetle więc koncepcji teologii katolickiej (...) *w Kościele powszechnym kapłanem jest ten, kto z mocy święceń posiada władzę konsekrowania i rozgrzeszania oraz udzielania innych sakramentów, zaś Kapłaństwo to urząd i godność pośrednika między*

bóstwem i ludźmi. Definicja ta określa nie tylko zespół cech kulturowych kapłana, lecz także zawiera arbitralnie określone funkcje „urzędu”, którego wykonawcą jednostka staje się przez akt specjalnej nominacji. Urząd ten uzyskuje się stopniowo: począwszy od powołania kapłańskiego, poprzez edukację i specjalne wychowanie w seminarium duchownym, aż do nadania alumnowi praw i przywilejów należnych osobom duchownym, stale związanych z całokształtem ich życia, a nie z jakimś jego fragmentem. Do urzędu kapłańskiego należą zatem specyficzne, niespotykane w innych urzędach (zawodach) czynności, jak choćby utwierdzanie ludzi w wierze religijnej, celebrowanie mszy świętej, kształtowanie religijności i moralności katolików świeckich słowem (nauczaniem) i własnym przykładem, przestrzeganie we własnym życiu kapłańskim zasad profetyzmu i wskazań ewangelicznych. Te zadania są zarezerwowane dla księdza na mocy święceń kapłańskich i misji kościelnej, udzielonej mu przez biskupa. Dlatego nikt inny, nie wyposażony w te właściwości, nie może wykonywać tych zadań w Kościele.

Teologiczna koncepcja kapłaństwa jest wprawdzie nieweryfikowalna empirycznie, niemniej powoduje pewne istotne konsekwencje socjologiczne. Konsekwencje te są następujące:

a) kapłan stanowi instytucję kulturową, w tym sensie i znaczeniu, że istotą jego działalności jest stały kontakt z Bogiem (bóstwem). Uznanie realnego istnienia Boga (bóstwa) stanowi warunek przyczynowy wszystkich atrybutów kapłana. Kontakt kapłana z Bogiem (bóstwem) ma charakter ciągły i regularny. W tym celu kapłanowi jest potrzebna swoista charyzma, łaska spontaniczna lub nadana „odgórnie” z wyższego urzędu. Kult, któremu kapłan przewodniczy, jest wyeksponowany instytucjonalnie spośród innych

wytworów kulturowych. Fakt ten wymaga od kapłana znajomości teologii i sprawności typowo praktycznych;

b) kapłan bywa określany jako zespół ról społecznych, uwarunkowanych historycznie i zależnych od aktualnych potrzeb Kościoła. Realizacja tych ról ma istotne znaczenie zarówno dla samej instytucji Kościoła, jak i dla jego poszczególnych struktur, a zarazem nie jest ona obojętna dla samego kapłana i dla ludzi wierzących, żyjących na co dzień we wspólnotach parafialnych i rodzinnych.

Istota i składniki roli społecznej księdza parafialnego

Socjologia religii nie interesuje się sakramentalnym charakterem kapłaństwa hierarchicznego lecz widzi w kapłaństwie tym jedynie instytucję religijną i społeczną, bada empirycznie instytucjonalny wymiar posługi księdza, upatrując w nim rodzaj (typ) faktu społecznego. Socjologiczne ujęcie kapłaństwa rzutuje na rozumienie i interpretację roli księdza w parafii i w grupie świeckiej. W aspekcie socjologicznym można więc zapytać, co rzeczywiście stanowi istotę roli społecznej księdza, jakie są jej składniki i jak kapłani realizują tę rolę w codziennej praktyce parafialnej i we własnym życiu prywatnym?

Rola społeczna kapłana jest wielorako uwarunkowana, zależna od różnych czynników. W szczególności zaś jest ona zinstytucjonalizowana w postaci pewnych schematów działania, utrwalonych w społecznościach religijnych. W przeszłości podstawą jej instytucjonalizacji były nie tylko wymagania i normy kościelne, lecz także wymogi tradycji i zwyczajów lokalnych. Stąd w rzeczywistości rola kapłana była wówczas szersza niż określały ją przepisy kościelne. Ponadto, w ciągu wieków uległa ona licznym

zmianom i ewolucji do tego stopnia i zakresu, iż połączyły się w niej podstawowe i drugorzędne zadania kapłana, jakie wykonywał on wtedy w grupie religijnej. Opisy tej ewolucji znajdujemy w klasycznych dziś już dziełach socjologicznych, które uwrażliwiają nas na skalę i wagę tego procesu.

Istota roli społecznej księdza wynika bezpośrednio z religijno-instytucjonalnego lub z religijno-społecznego wymiaru kapłaństwa. W tym bowiem wymiarze mieści się podstawowe przeznaczenie księdza, jego misja religijna i zakres przydzielonych mu hierarchicznie kompetencji, zakres jego władzy kapłańskiej, którą realizuje we wspólnocie parafialnej, podległej mu z woli biskupa. Oznacza to, że ksiądz, odgrywając własną rolę w grupie religijnej, nie działa we własnym imieniu, z własnej tylko woli, lecz działa tam przede wszystkim z woli Kościoła instytucjonalnego, z woli swego biskupa i wykonuje zadania wynikające z zawodu kapłańskiego. Zatem z religijnego punktu widzenia można powiedzieć, iż ksiądz jest „reprezentantem” Boga we wspólnocie ludzi wierzących. Natomiast z socjologicznego punktu widzenia wychodząc, można stwierdzić, iż ksiądz jest wysłannikiem (emisariuszem) władzy kościelnej, przedstawicielem Kościoła „całościowego” we wspólnocie parafialnej. Wspólnota ta jest podstawową strukturą tegoż Kościoła, w której realizuje on własne zadania statutowe. Na tej podstawie ksiądz działa oficjalnie w grupie religijnej, odgrywając swoją rolę wielopłaszczyznowo, spełniając funkcje religijne i świeckie, które składają się na tę rolę, jak i wykonując systematycznie własne obowiązki zawodowe oraz obowiązki wynikające ze stanu duchownego.

Rola księdza zawiera w sobie składniki historyczne, uznawane w Kościele za ważne i zawsze aktualne, zaś przez antropologów i teologów

oceniane jako powszechne. Składniki te są następujące: udzielanie sakramentów, organizowanie kultu, głoszenie i nauczanie zasad ewangelicznych, administrowanie wspólnotą parafialną i zarządzanie jej dobrami materialnymi oraz środkami ekonomicznymi. Składniki te wynikają z samej funkcji religii, albo — biorąc pod uwagę instytucjonalny punkt widzenia — z funkcji zjednoczenia duchowego i wytwarzania grupy, z solidarności i harmonii ogólnoludzkiej. Inaczej jeszcze mówiąc, rolę społeczną księdza tworzą te funkcje, które spełnia on w grupie religijnej, stanowiąc zarazem o jej integralności jako zwartej całości. Różnorodność tych funkcji świadczy o złożoności i znaczeniu roli społecznej księdza we wspólnocie parafialnej, jako podstawowej strukturze Kościoła instytucjonalnego.

Jakie są więc te funkcje kapłańskie, które składają się wprost na społeczną rolę księdza w parafii? Socjologowie religii są zdania, że funkcje księży parafialnych można najogólniej poklasyfikować na trzy grupy:

- a) funkcje podstawowe — liturgiczno-rytualna, administrowania parafią, charytatywna (dobroczynna), zarządzania dobrami materialnymi i środkami ekonomicznymi parafii;
- b) funkcje uzupełniające — obejmują różne sfery życia świeckiego: paraliturgiczną, socjalno-ekonomiczną, oświato--wowychowawczą, zarządzania, kulturalną, rekreacyjną itp.;
- c) funkcje prywatne — są one uzależnione od samoświadomości i tożsamości duchowej księdza, od jego stosunku do własnych zadań kapłańskich i do etosu kapłańskiego; funkcje te są uzależnione także od nastawienia osób świeckich do kleru i do instytucji kościelnych, od funkcji zawodowych i pozycji społecznych parafian, jak i od ich zaangażowania religijnego i poziomu moralności religijnej i świeckiej.

Podczas odgrywania (realizacji) swej roli społecznej i religijnej ksiądz spełnia funkcje szczegółowe, w zależności od zakresu swej władzy kapłańskiej i stanowiska, jakie piastuje w Kościele z woli własnego biskupa. Funkcje te są następujące: proboszcza lub wikariusza w parafii, nauczyciela religii, misjonarza lub rekolekcjonisty, spowiednika, uczonego i nauczyciela akademickiego, dziennikarza i publicysty itp. Realizacja tych różnych funkcji zależy od władzy kościelnej i od oczekiwań wspólnoty kościelnej, a niekiedy nawet od poszczególnych jej członków. Ksiądz, spełniając różne funkcje w parafii lub w innych strukturach kościelnych, nawiązuje różne styczności z ludźmi. Styczności te umożliwiają zawiązywanie się sieci wzajemnych relacji między kapłanem i parafianami, i na odwrót — między ludźmi i księdzem, czyli wywołują one więzi o charakterze osobowo-rzeczowym, korzystnych dla obu stron tej relacji. Zakres tej więzi może być jednak zróżnicowany, w zależności od typu interakcji. W jednych interakcjach może ona uzyskać wymiar osobowy, a w innych interakcjach osiągnąć wymiar rzeczowy. Zakres jej jest zależny choćby od sytuacji, okoliczności lub sprawy łączącej księdza z ludźmi, czy też ich z nim, jak i od wielu innych jeszcze czynników. Podstawą charakteru tej więzi jest zadanie, jakie ksiądz wykonuje w danym momencie, nawiązując wtedy i w ten sposób łączność z wiernymi, na przykład w kancelarii parafialnej, w świątyni, przy ołtarzu, w konfesjonale, w sali katechetycznej, na cmentarzu itp. Ksiądz Piwowarski stwierdza, że (...) *zaspokajając potrzeby religijne parafian, kapłan całą swoją postawą niejako dokumentuje, iż to, co czyni, płynie z jego wewnętrznego przekonania. Chodzi tutaj o czynności sakralne, przez które kapłan wraz z całą wspólnotą parafialną ma wielbić, błagać, prosić Boga i jednoczyć ludzi między sobą i z Bogiem.* Fakt ten nakłada na księdza

wiele różnych zadań, w wyniku czego musi on także podporządkować się woli swej władzy kościelnej, jak i przyporządkować własne życie kapłańskie wspólnocie wiernych i Bogu. Ksiądz, odgrywając swoją rolę społeczną i wypełniając misję religijną, czy też swoistą służbę charyzmatyczną w Kościele, pracuje dla wszystkich parafian i dla innych mieszkańców parafii, będąc niejako — jak trafnie ujmuje to E. Schillcbeeckx — „wszystkim dla wszystkich”. W toku swej realizacji rola społeczna wymaga od księdza totalnego (całościowego) zaangażowania i oddania siebie dla dobra wspólnoty religijnej, którą biskup powierzył jego opiece i władzy kapłańskiej, obdarowując go w tym celu własnym zaufaniem i stosownymi kompetencjami.

Trzeba jednak zaznaczyć otwarcie, iż zaprezentowana tu koncepcja roli społecznej księdza ma wyidealizowany wymiar i ogranicza ją do sytuacji społecznej, w jakiej znajduje się konkretny kapłan. W rzeczywistości zaś rola ta, zwłaszcza jej codzienna realizacja, jest uzależniona od zespołu sytuacji w danym kraju, od warunków życia ludzi, jak i od ich postaw wobec duchowieństwa i Kościoła. Przecież nie wszyscy ludzie i nie wszędzie akceptują księży jednakowo, czy też aprobują w pełni ich rolę społeczną i zadania, jakie mają oni do wykonania w grupie religijnej, z myślą o jej dobru ogólnemu i zintensyfikowaniu religijności jej członków. Socjologowie są zdania, że w społeczeństwie pretechnicznym lub w okresie kolonialnym kapłaństwo urzędowe stanowiło *par excellence* „drogę” do awansu społecznego. Z kolei w społeczeństwie industrialnym i wysoce zurbanizowanym, w krajach demokratycznych i wolnych politycznie, rozwiniętych strukturalnie i gospodarczo, możliwości awansu społecznego i ekonomicznego ludzi są zdecydowanie szersze zakresowo i głębsze funkcjonalnie. Dlatego też status społeczny księdza w tych, bardziej już

nowoczesnych i liberalnych warunkach życia ludzi, przestał być jedyną szansą i metodą awansu społecznego i zawodowego młodych mężczyzn. Sytuacja ta wskazuje więc na występowanie różnych wariantów roli społecznej księdza w środowisku religijnym i w środowisku świeckim, we wspólnocie parafialnej i we wspólnocie lokalnej — wiejskiej lub miejskiej. W każdym z nich zakres tej roli może być inny — szerszy lub węższy — zbliżony bardziej lub mniej do jej modelu idealnego czy projektowanego.

Rola społeczna księdza parafialnego w wyobrażeniach katolików świeckich

Jak wyobrażają sobie rolę księdza katolicy świeccy? Jak te ich wyobrażenia ukazują i interpretują socjologowie religii? Pytania te wywołuje powyższa analiza teoretyczna roli społecznej księdza parafialnego. Odpowiedź na te pytania rozszerzy i pogłębi zakres wiedzy o roli i miejscu kapłana w społeczności religijnej i świeckiej.

Z badań socjologicznych zrealizowanych w różnych regionach Polski wynika, że rola społeczna księdza widziana oczami katolików świeckich ma inny kształt i zakres od jej konstruktu formalnego i obrazu samych księży; nadto, rolę tę inaczej nieco postrzegają katolicy wiejscy, a inaczej katolicy miejscy. Katolicy wiejscy rolę tę postrzegają ciągle szeroko i rozkładają ją nie tylko na sprawy religijne i kościelne, lecz także w pewnym zakresie na sprawy świeckie, obejmujące życie osobiste i społeczne ludzi. Z kolei katolicy miejscy i z regionów uprzemysłowionych rolę księdza odnoszą przede wszystkim do spraw religijnych i kościelnych, natomiast sprawy świeckie z re-guły wykluczają lub wyłączają maksymalnie spod kompetencji księży. Jedynie niewielkie odsetki katolików miejskich włączają w zakres

roli księdza pewne sprawy świeckie, jak choćby obejmujące życie rodzinne parafian — wychowanie dzieci i młodzieży czy religijność jednostek i kręgów społecznych. Takie pojmowanie roli księdza uła-twia często ludziom zawiązywanie lub utrwalanie więzi z księżmi w parafii.

Ks. Piwowarski i ks. Mariański są zdania, że w środowisku wiejskim poglądy parafian dotyczące księży i ich roli społecznej są w ścisłym związku z typem i charakterem religijności ludowej. Ta religijność odznacza się, ich zdaniem, bardziej rytualizmem niż doktrynalnością. Fakt ten znajduje swoje odzwierciedlenie w posta-wach i poglądach tych katolików dotyczących księży i ich moralności. Katolicy wiej- scy zawsze postrzegali księży praktycznie, czyli interesowała ich kwestia realizacji ideałów ewangelicznych przez księży w płaszczyźnie ich życia osobistego. W ocenie W. Piwowarskiego katolicy wiejscy (...) *obserwując postępowanie księży, w każdym konkretnym przypadku oceniali, czy mają do czynienia z kapłanem »prawdziwym«, z ka- płanem »z powołania* lub »bez powołania«, z kapłanem »dobrym« lub »złym«, z »przedstawicielem spraw bożych« czy »własnych interesów« itp.* Katolicy wiejscy często uzależniają swoją religijność od cech osobowych własnego kapłana. Z socjologicznego punktu widzenia interesujące jest to, że w środowisku wiejskim księża są ciągle traktowani w podwójny sposób: albo jako „słudzy” poświęceni dla wykonywania różnych czynności religijnych i rytualnych, albo jako „pasterze” parafialni odpowiedzialni za religijność wiernych, za wychowanie religijne młodego pokolenia, za religijność całej parafii. Fakt ten wskazuje na instrumentalne ujmowanie działalności księży, związane z motywacją biologiczno-kosmologiczną i z kwestią eschatologiczną życia ludzkiego. Ponadto, socjologowie religii wskazują na „wspólnotowe” ujęcie roli księdza w śro-dowisku wiejskim, choć jako wspólnoty i grupy typowo lokalnej.

Wielu katolików wiejskich traktuje księży instytucjonalnie, jako przywódców parafii, którzy są odpowiedzialni za „całość” spraw dotyczących religijności i moralności wiernych.

Aktualne badania socjologiczne wskazują, że posługa księdza ma nadal duży prestiż w środowisku wiejskim. Dominująca większość rodzin wiejskich nadal pragnie mieć księdza we własnych strukturach. Z badań W. Piwowarskiego wynika, że w rejonie wiejskim Puław średnio 85% respondentów pragnęło mieć księdza w swojej rodzinie. Także katolicy więcej z województwa kaliskiego takie pragnienie wyrazili w 90% swej populacji. Interesująca jest motywacja, jaką przytaczali respondenci z Puław i z regionu kaliskiego na uzasadnienie własnej chęci posiadania księdza w swojej rodzinie. Spośród wyróżnionych motywacji na naczelne miejsce w obu przypadkach wysunęły się pobudki prestiżowe (36,9% w Puławach i 43,6% w kaliskim), następnie pobudki religijne (32,3% i 30,9%), w przeważającej większości związane z religijnym życiem rodziny, oraz w niewielkim odsetku (2,4% i 3,7%) pobudki materialne. Dane te oznaczają, że katolicy więcej wysoko oceniają pozycję społeczną księdza. Prawdopodobnie dla tych katolików kapłaństwo oznacza nie tyle „zawód”, ile raczej pewien „stan życiowy”, który rzuca zarówno na osobę w nim się znajdującą, jak i na jej rodzinę pochodzenia. Prestiż i odpowiedzialna rola społeczna od dawna należały do głównych motywów postępowania w środowisku wiejskim, ciągle wywierającym duży i skuteczny wpływ poprzez różne mechanizmy na decyzję wyboru kapłaństwa przez religijnych chłopców. Aktualne badania socjologiczne potwierdzają ten fakt, wskazując jednocześnie, iż jego nasilenie na wsi uległo pewnemu zmniejszeniu. Z kolei wśród motywów religijnych dominują uzasadnienia mające na uwadze potrzeby jednostki wybierającej kapłaństwo lub potrzeby rodziny

„wysyłającej” syna do seminarium duchownego. Natomiast nieliczne są motywy, które wybór kapłaństwa uzasadniałyby potrzebami Kościoła, parafii, diecezji, regionu itp. Najbardziej były wskazywane właśnie potrzeby religijne i kadrowe Kościoła wśród motywów preferowanych przez katolików wiejskich. Fakt ten ma znaczenie o tyle, o ile uwzględnimy termin realizacji badań w Puławach i w Kaliszu, bowiem różnica czasu wynosi 20 lat, a stanowisko ludzi dotyczące tej kwestii pozostało takie samo i wystąpiło w obu przypadkach niemal z identycznym nasileniem. Fakt ten świadczy, jak wskazują badacze z obu regionów, o zaawansowanym indywidualizmie religijnym katolików wiejskich w Polsce, za którym kryje się wyraźnie pobudka religijna — zbawienia wiecznego. Pobudka ta wywołuje u tych katolików zanik poczucia więzi i integracji z całym Kościołem, jak i z Kościołem polskim. Uwaga ta dotyczy znacznego odsetka katolików wiejskich w obu badanych regionach, lecz nie można odnieść jej bezkrytycznie do wszystkich katolików wiejskich w Polsce. Taki wniosek byłby nieuzasadniony.

W przeszłości funkcja księdza katolickiego mogła być bardziej atrakcyjna dla mieszkańców wsi z ekonomicznego i socjalnego punktu widzenia. Natomiast dziś sytuacja bytowa wsi i jej mieszkańców uległa poprawie. Badania socjologiczne wskazują, że katolicy wiejscy rzadko wybierają kapłaństwo z pobudek materialnych i ekonomicznych. Ci zaś, którzy pobudkę tę wskazują otwarcie, liczą na wyraźną poprawę swojej pozycji materialnej za sprawą kapłaństwa swego krewnego. Katolicy ci wiedzą, że rodziny mające księdza w swym składzie osobowym, są zamożniejsze od pozostałych rodzin. Nawet sami alumni i księża pochodzący z takich rodzin wskazują, iż rodzice lub rodzeństwo „liczyli” na

wsparcie bytowe z ich strony jako księży zamożnych i wrażliwych na ubóstwo.

Inna zupełnie jest pozycja społeczna i autorytet księdza w parafii miejskiej i przemysłowej, nie tak wysoka i stabilna, jak w tradycyjnej parafii wiejskiej. Ocenę taką znajdujemy w licznych badaniach polskich socjologów religii. Z opinii tej wynika, iż w środowisku wysoce zurbanizowanym i industrialnym istnieje ciągle przekonanie, że kapłaństwo to przede wszystkim swoisty „zawód” religijny. Przekonanie to nie pozostaje obojętne na postrzeganie roli społecznej księdza w środowisku miejsko-przemysłowym. W. Piwowarski uważa, iż w parafii miejskiej następuje od lat proces desakralizacji kapłaństwa, która zmierza do rozdziału między religijną i świecką sferą w posłudze kapłańskiej. Konstatację tę potwierdzają także inni socjologowie religii, którzy badali ten problem w późniejszym okresie w różnych diecezjach i regionach Polski.

Z badań tu porównywanych wynika, że zmienił się zakres roli społecznej księdza w środowisku miejskim, choćby w uwzględnionym przedziale czasu. Dzisiejszym katolikom miejskim ksiądz już nie imponuje jako autorytet „od każdej sprawy” czy „niewątpliwy autorytet moralny”, lecz imponuje im jako „fachowy duszpasterz” czy jako „specjalista od spraw religijnych”, ale już rzadziej jako „specjalista od spraw duchowych”; zmniejszył się także w tym okresie odsetek katolików miejskich, którzy byli skłonni widzieć w księdzu „jedynego mediatora” między ludźmi i Bogiem, który zapewniałby im stały kontakt z Nim i wypraszał potrzebne łaski. Można więc powiedzieć, że tradycyjny autorytet księdza, cechujący się ekstensywnością i szeroką polaryzacją na wsi, w mieście już nie jest widoczny w takim właśnie zakresie. Tu także nic spotykamy już uniwersalnego spojrzenia na rolę społeczną księdza, a wręcz przeciwnie, powszechny jest tu niemal pogład

wskazujący jasno na ograniczony jej zasięg, obejmujący tylko niektóre możliwości i kompetencje księdza. Katolicy miejscy w Polsce chcą widzieć w księdzu fachowego duszpasterza, który potrafi przejrzyście zatroszczyć się o pogłębienie ich religijności i ukierunkuje ich postawy moralne. Można jedynie dodać tu konstatację socjologiczną, iż dostrzeżone postawy katolików miejskich wobec księży i ich roli społecznej łączą się ściśle z kontekstem społeczno-kulturowym społeczeństwa przemysłowego i z przemianami mentalności ludzi żyjących w tym społeczeństwie. Kontekst ten ma ściśle powiązania z religijnością ludzi, jak i z innymi sferami ich życia codziennego.

Obraz księdza w parafii miejskiej jest dość krytyczny. Jednakże mimo tej surowej krytyki, nie dostrzega się w nim postaw irreligijnych i jawnie wrogich duchowieństwu. W postawach katolików miejskich widoczna jest życzliwość i troska o dobro księży, katolicy ci chcą, by księża parafialni byli dla nich wzorami moralnymi i dbali o ich religijność. Domagają się od księży bezinteresowności w postępowaniu, wyrozumiałości i wrażliwości na własną sytuację materialną i bytową, chcą też, żeby księża sami żyli według zasad ewangelicznych, które głoszą im oficjalnie w świątyni. Jednocześnie nie tolerują u księży zarozumiałości i pychy, lekceważenia osób świeckich i ich problemów, a przede wszystkim zakłamania moralnego, konsumpcyjnego stylu życia i materializmu praktycznego. Wprawdzie znaczny odsetek katolików miejskich chciałby mieć księdza w swojej rodzinie, to jednak motywy tej postawy świadczą o dość powierzchownym podejściu ich do kapłaństwa. Podobnie jak na wsi, także i w mieście u większości parafian ujawniono w badaniach nastawienie tradycyjne do kapłaństwa, związane z sytuacją rodziny w społeczności lokalnej, a nie z Kościołem powszechnym. Zwiększył się tu także odsetek katolików, którzy

nie są zainteresowani posiadaniem księdza w swojej rodzinie. Jeszcze mniejszy ich odsetek pragnie stałych więzi z księżmi parafialnymi, a wzrósł odsetek tych, którzy chcą wręcz, by stosunki te były jedynie rzeczowe i formalne, jak i okazjonalne czy przypadkowe, a nie bezpośrednie i osobowe. Katolicy miejscy pojmują wąsko rolę księdza w parafii i w społeczności lokalnej, niemal tak anonimowo i w sposób zatowizowany, jak wygląda styl i tryb życia w mieście. Nie chcą, żeby księża ograniczali ich wolności w jakikolwiek sposób i ingerowali w prywatność życia. Odważniejszy sposób patrzenia na księdza w mieście nie oznacza bynajmniej całkowitego usunięcia rustykalnych elementów w podejściu katolików miejskich do jego roli społecznej, autorytetu i zakresu kompetencji formalnych. Cytowane tu badania wskazują, iż także w środowisku miejskim i przemysłowym ksiądz nadal jest traktowany w sposób tradycyjny przez znaczny odsetek jego mieszkańców.

Badania tu prezentowane wykazały zatem, że dla znakomitej większości katolików wiejskich i dla dużego odsetka katolików miejskich rola księdza parafialnego nie jest ani obojętna, ani tym bardziej obca i zbędna. Katolicy ci w obu środowiskach lokalnych widzą potrzebę tej roli we własnej religijności, a częściowo także w życiu świeckim. Oznacza to duże zapotrzebowanie w obu tych środowiskach społecznych na posługę księdza wynikającą z jego roli religijno-społecznej, którą odgrywa on w parafii. Zakres tej roli jest jednak szerszy w środowisku wiejskim, a zawęża się wyraźnie do spraw religijnych i kościelnych w środowisku miejskim.

Pastoralna teza zakładająca, że najistotniejszym momentem w kontaktach katolików świeckich z duchowieństwem parafialnym jest akceptacja religijnego charakteru posłannictwa kościelnego kapłanów, znajduje swoje potwierdzenie także w postawach i poglądach młodzieży

licealnej i akademickiej w Kaliszu i w innych regionach Polski. Z badań kaliskich dowiadujemy się, że w ocenie 74,4% licealistów i 65,8% studentów ksiądz odgrywa ważną rolę w religijności ludzi, a w pewnym zakresie także w ich moralności. W tej zbiorowości 59,7% respondentów akceptuje rolę księdza bez zastrzeżeń, zgodnie z nauczaniem Kościoła. W ich przekonaniu pomoc kapłana jest potrzebna wszystkim ludziom w parafii, jeśli znajdują się w trudnej sytuacji życiowej, nie tylko religijnej. Opinię tę wyraziło 62,9% licealistów i 51,3% studentów, dodając zarazem, że ksiądz jest *slugą Jezusa i z tej racji nie może pomijać nikogo, kto znajdzie się w koniecznej potrzebie, choćby nie był katolikiem*. Jednocześnie badania te wykazały, że 21,6% licealistów oraz 29,4% studentów uznało, iż rola księdza jest zbędna w religijności ludzi, a już zupełnie wydaje się niezrozumiała w ich życiu świeckim. W przekonaniu tych respondentów, człowiek jest osobą wolną i sam może, jeśli zechce, nawiązać więź z Bogiem, modlić się do Niego, bez pośrednictwa kapłana i instytucji kościelnych. Warto zaznaczyć w tym miejscu, że ci młodzi ludzie, choć formalnie przynależeli do Kościoła katolickiego, nie praktykowali kultu religijnego i nie utrzymywali żadnych styczności z własną parafią i z księżmi; co więcej — sami stwierdzali podczas badań, że nie mają takich potrzeb religijnych i integracyjnych.

Badani licealiści i studenci kaliscy odnieśli się także do strukturalnego wymiaru społecznej roli księdza parafialnego. Na rolę tę składają się liczne funkcje szczegółowe, niezbędne podczas wykonywania różnych zadań duszpasterskich. W ramach tej roli ksiądz spełnia następujące funkcje: celebrowanie mszy świętej i inne nabożeństwa religijne (30,6%), udzielenie sakramentów (19,8%) utrwalenie wiary ludzi w Boga i w świętość Kościoła (17,6%), dbanie o poziom religijności wspólnoty parafialnej (14,7%), kształtowanie postawy i przekonania moralne parafian (13,4%), kierowanie i zarządzanie dobrami

kościelnymi w parafii (32,4%), troszczy się o bytowe problemy parafian (17,9%). Jakimi sprawami winni zajmować się księża parafialni? W ocenie tych respondentów księża mogą zajmować się następującymi sprawami: wyłącznie religijny-mi i kościelnymi (41% licealiści i 44% studenci), religijno-moralnymi (35% i 33%), świeckimi (18% i 15%), nie ma takich spraw (5% i 7%). Ogółem jednak 72% licealistów i 64% studentów objętych badaniami w tym mieście uznało, iż rola księdza w parafii, w życiu ludzi religijnych jest ważna i potrzebna, że ksiądz, spełniając różne funkcje w parafii, jest osobą znaczącą w jej strukturach i w życiu jej członków.

Warto zwrócić uwagę na to, jak rolę księdza postrzegali młodzi Polacy 30 lat temu, którzy obecnie są już osobami dorosłymi i zapewne wielu z nich włącza swoje potomstwo w życie religijne Kościoła katolickiego. Chcąc ukazać adekwatnie tę sytuację, posłużę się wynikami badań socjologicznych Stefana Dobrzańskiego. Autor badania swoje zrealizował wśród 30 uczniów szkół średnich w województwie krakowskim, obejmując nimi poziomy religijności tych respondentów, w tym ich nastawienie do księży parafialnych i do instytucji Kościoła. Pytał ich także, jak postrzegają i rozumieją rolę społeczną księdza w parafii i jakie funkcje włączają w jej strukturę? W wyniku tych badań S. Dobrzański konstatuje, iż 72,3% jego respondentów akceptuje całkowicie rolę księdza, zgodnie z oczekiwaniami Kościoła, natomiast 21,7% zakwestionowało ją i odrzuciło jako zbędną w religijności ludzi; pozostali z tej grupy (6%) nie zajęli stanowiska w tej kwestii. Badani uczniowie wskazali na liczne funkcje szczegółowe, składające się na rolę księdza w parafii, dzieląc je na dwie grupy ogólne: kultowe (29%) i świeckie (63,6%), pozostali (7,4%) nie wskazali takich funkcji“ . Podobnie rolę księdza postrzegala 30 lat temu młodzież w

Kielcach, pytana przez Władysława Świądera o jej istotę i składniki. W uznaniu tych respondentów na rolę księdza składają się następujące funkcje: nauczyciela zasad wiary religijnej (56,6%), celebransa mszy i innych nabożeństw kultowych (2,9%), szafarza sakramentów (10,8%), kierownika sumień penitentów (29%), natomiast pozostali (0,7%) wymienili funkcje świeckie. O konieczności roli księdza, złożonej z wielu funkcji, w religijności ludzi mówili też uczniowie szkół średnich z województwa lubelskiego badani 20 lat temu przez Franciszkę Wandę Wawro. Pogląd ten wyraziło tu jedynomyślnie 74,5% jej respondentów, natomiast 18,6% wyraziło odmienną opinię na ten temat.

Prezentowane tu badania upoważniają do wniosku ogólnego, iż zarówno katolicy dorośli na wsi i w miastach, jak i młodzież licealna i studencka w różnych regionach Polski mają odpowiednią wiedzę dotyczącą kapłaństwa instytucjonalnego w Kościele katolickim, istoty, struktury i znaczenia roli społecznej księdza w parafii i w społeczności świeckiej, jak i w religijności poszczególnych osób wierzących. Dominujące odsetki respondentów w obu grupach społecznych patrzą tradycyjnie na rolę społeczną księdza, niekiedy stereotypowo, czyli ograniczają zasięg jej wpływu do spraw religijnych i kościelnych, a sprawy świeckie z reguły wyłączają spod kompetencji władzy kapłańskiej. Tylko niewielkie odsetki tych respondentów chciałyby, żeby księża ingerowali w ich problemy osobiste i moralne.

Socjologowie religii stwierdzają, że obecnie rola społeczna i autorytet księży parafialnych nie mają już charakteru ekstensywnego i zacieśniają się do spraw i problemów religijnych i w wąskim zakresie do wybranych problemów moralnych. W parafiach wiejskich i miejskich rola ta ma odmienny koloryt i zakres, a kapłani funkcjonują tu adekwatnie do skali potrzeb wiernych, zaś ich zadania zawężają się do religii instytucjonalnej.

Księża są duszpasterzami wiernych, lecz w ramach religijności tradycyjnie rozumianej i interpretowanej. Fakt ten oznacza, iż wewnątrz ustalonych schematów działania pracują oni efektywnie i w miarę skutecznie. Natomiast wyraźnie jest dostrzegalna pewna ambiwalencja w płaszczyźnie duszpasterstwa osobowego, indywidualnego. Wśród dzisiejszych katolików polskich nie zauważa się wyraźnego zapotrzebowania na dystrybucyjną lub profetyczną rolę kapłana. Być może, iż to sami księża parafialni nie są świadomi potrzeby tej roli we własnych środowiskach lokalnych. Porady księży dla wiernych w sprawach i problemach moralności mają bardzo ograniczony zasięg.

W badanych dotąd środowiskach parafialnych i świeckich księża doświadczają konfliktu swej roli społecznej, który wywołują liczne czynniki. W świadomości katolików polskich, dorosłych i młodych, brak ciągle jasnej typologii funkcji i zadań księży, co wynika ze zbyt szerokiej i mało precyzyjnej definicji roli księdza. Czynniki terytorialny i społeczny odgrywają tu ważną rolę, powodując odmienne wyobrażenie roli księdza u katolików wiejskich i u katolików miejskich. Ponadto, w środowisku miejskim bardziej niż w środowisku wiejskim występuje desakralizacja i demokratyzacja autorytetu księdza. Szybszej ewolucji ulega tu też jego pozycja społeczna, dynamiczniej zmienia się również w mieście prestiż samej funkcji kapłańskiej. W obu zaś środowiskach społecznych katolicy mocniej zwracają uwagę na osobowość księży, jak i na ich kompetencje teologiczne i religijne czy na socjotechnikę kultu religijnego.

Z socjologicznego punktu widzenia trzeba zaznaczyć, iż kapłan może być określony jako zespół ról społecznych, uwarunkowanych historycznie i aktualnymi potrzebami Kościoła. Rola społeczna kapłana nie jest bynajmniej jednolita. Kapłan występuje bowiem w wielu różnych rolach, spełniając

liczne funkcje w parafii. W rzeczywistości występuje on w roli filozofa, ponieważ zajmuje się interpretacją świata i sensu życia ludzkiego, wyjaśnia cel tego życia, a własną działalnością kultową nadaje tej interpretacji (hermeneutyce) symboliczną wymowę; w roli stróża prawa naturalnego (Bożego), które odzwierciedla kosmiczny porządek moralny i obrzędowy; w roli mistrza medytacji, modlitwy i kultu, który umie sprawnie posługiwać się narzędziami styczności z Bogiem; w roli organizatora nabożeństw publicznych i religijności indywidualnej ludzi; w roli nauczyciela i wychowawcy obu pokoleń wiernych — dorosłego i młodego; w roli spowiednika, który kształtuje sumienia wiernych, czyli penitentów; w roli lidera grup formalnych — parafii, dekanatu, diecezji, stowarzyszeń religijnych i dobroczynnych oraz w roli kierownika grup nieformalnych, solidaryzujących się z ideologią religijną Kościoła; w roli mediatora i administratora w sprawach typowo świeckich, mających znaczenie w społeczności parafialnej. Zespół tych ról odznacza się dwiema skrajnymi biegunowo cechami — kontemplacją i aktywnym działaniem w Kościele. Kontemplacja określa kapłana instytucjonalnie, a aktywność zawodowa określa go funkcjonalnie. Henri Nouwen, pytając jakim powinien być kapłan w nadchodzącej przyszłości i jakie cechy będą najważniejsze w modelu kapłana ery ponowoczesnej, stwierdza otwarcie, że klarowna odpowiedź na to pytanie znajduje się w zdefiniowanej koncepcji roli kapłańskiej. Operocjonalizując tę rolę, dodaje autor, iż ksiądz, chcąc sprostać oczekiwaniom wiernych i żądaniom Kościoła obecnej ery, powinien być nade wszystko wyrazicielem i przewodnikiem życia wewnętrznego ludzi, następnie człowiekiem umiejącym współczuć każdemu człowiekowi będącemu w potrzebie, a wreszcie być krytycznym kontemplatykiem lub kontemplatywnym krytykiem dla (wobec) własnych wiernych w parafii. W

tych ocenach mieszczą się inne, ważne także cechy i działania kapłana, niezbędne w jego wielofunkcyjnej pracy duszpasterskiej w parafii i w społeczności lokalnej. Młode pokolenie katolików, bardziej zagubione życiowo i zarazem bardziej wymagające niż jego rodzice i dziadkowie, oczekuje od kapłana poważnego podejścia do swoich problemów i potrzeb, bez zbędnego moralizowania i autorytarnego traktowania, przywrócenia religii ważnego miejsca w hierarchii własnych potrzeb egzystencjalnych, ukazania swoich problemów życiowych w perspektywie religijnej i duchowej. Te oczekiwania może spełnić, zdaniem Nouwena, kapłan dobrze przygotowany profesjonalnie, mądry życiowo, odważny duchowo, uporządkowany moralnie, rozumiejący sens obecnych znaków czasu, symbolizujących język Stwórcy skierowany do dzisiejszego człowieka, wrażliwy na troski i cierpienia ludzi, umiejący kochać ich bezinteresownie i szanujący ich wolność, żyjący osobiście według zasad wynikających z kontemplacji Ewangelii, a te i inne jeszcze składniki jego osobowości tworzą w efekcie jego rolę społeczną i warunkują jej skuteczność w parafii. Dzisiejszy świat i człowiek stawiają odmienne wymagania Kościołowi i jego kapłanom, mając nadzieję, iż wywiążą się z nich w pełni i zgodnie z ich oczekiwaniami. Wydaje się, iż cechy i działania księdza wskazane przez Nouwena, to jedynie nowocześnie ujęte lub należycie zinterpretowane podstawowe funkcje tworzące jego rolę społeczną i religijną, którą on odgrywa we wspólnocie parafialnej. Rola ta nie traci na swej aktualności w obecnym okresie, a utrzymają także w przyszłości, jeśli ksiądz potrafi być kontemplatywnym krytykiem nadchodzącego czasu i interpretatorem problemów życiowych ludzi w nim egzystujących; to tyle i aż tyle, jako system wymagań, co jest stawiane księdzu przez pokolenie ery ponowoczesnej.

Posługa księdza i jego rola w Kościele powinny przekraczać barierę czasu i pokoleń ludzkich, czyli powinny znajdować swoich kontynuatorów w postaci nowych powołań duchownych i kapłanów. Perspektywa ta obwarowana jest wieloma czynnikami, wśród których znajdują się sami kapłani parafialni czy zadania wykonywane przez nich w różnych okolicznościach życia kościelnego. Księża, odgrywając własną rolę społeczną i religijną w parafii, stają się sami czynnikiem wpływającym istotnie na proces rekrutacji kandydatów do kapłaństwa. Właściwa realizacja tej roli w parafii, wsparta poprawnie rozwiniętą i dobrze funkcjonującą osobowością księdza, może przyczynić się skutecznie do wzrostu liczby mężczyzn zainteresowanych kapłaństwem jako własną drogą życia i zawodem. Badania naukowe potwierdzają istotną zależność statystyczną między tymi zmiennymi lub czynnikami powołań i dynamiką ich realizacji. Kapłan jest określonym typem roli społecznej i wzorem osobowym człowieka, na którym mogą opierać swoje nadzieje młodzi adepci kapłaństwa, próbujący odnaleźć własne miejsce w życiu i w Kościele. Kapłan sam niejako definiuje ciągle na nowo własną rolę społeczną i religijną, od niego też zależy w dużej mierze jej skuteczna realizacja w konkretnych warunkach życia społecznego ludzi, jak i odbiór i ocena lokalna, on sam wpływa również na wzrost lub spadek własnego autorytetu w środowisku kościelnym i świeckim. W rzeczy samej takie właśnie są podstawowe warunki dynamiki i efektywności roli księdza, jako modelowego funkтора Kościoła instytucjonalnego, znaczącego istotnie w strukturach społecznych i religijnych. Ksiądz musi mieć pełną świadomość istoty i warunków skuteczności swej roli w obu tych wymiarach społeczno - religijnym i świeckim.

Kapłan jako lider w społeczności lokalnej

Bycie liderem to obok głoszenia Słowa Bożego oraz dyspozycyjności trzeci wyróżnik posługi kapłańskiej. Tak to widział w trakcie kapłańskich rekolekcji ojciec Rufus Pereira. Myślami na temat głoszenia i dyspozycyjności podzieliłem się wcześniej. Teraz o liderowaniu. W zasadzie jest ono wpisane w codzienność kapłana i wynika z jego sakramentalnej posługi. Ksiądz przecież ciągle komuś i czemuś przewodniczy. W ornacie czy kapie, w kościele czy na cmentarzu, błogosławiąc czy poświęcając.

To jednak jeden z wymiarów liderowania, opisany i uporządkowany liturgicznymi zasadami. Przestrzeń, w której można mocna poczuć bogactwo i tradycję Kościoła. I zarazem na tym poprzestać. Zapominając, że to centrum ma być – jak to odniósł do Eucharystii SV II – źródłem i szczytem życia chrześcijańskiego. Z niego trzeba czerpać i do niego nieustannie powracać. Także w tym wszystkim, co dotyczy liderowania na polu działań duszpasterskich. Temat oczywiście szeroki, może zatem warto go nieco zawęzić. Zamknąć w pytaniu: jakim liderem ma być kapłan wobec wspólnoty? Próba odpowiedzi niech otworzy te treści, które mogą stać się przydatne.

Słownik wyrazów obcych wyjaśnia pojęcie „lider” wskazując na przywódcę lub - w drugim znaczeniu - drużynę, zawodnika zajmującego pierwsze miejsce. Oba mogą być nieodzowne dla zrozumienia posługi kapłana jako lidera. Charakter przewodzenia doskonale oddaje znany fragment Ewangelii, w którym zgodnie

wybrzmiewa, wypowiedziana przez matkę, prośba synów Zebedeusza. Całość wydarzenia jest osadzona w kontekście zapowiedzi Jezusowej męki. Ciekawa jest reakcja uczniów: „Gdy dziesięciu [pozostałych] to usłyszało, oburzyli się na tych dwóch braci” (Mt 20,24). Czy za tym oburzeniem kryła się zwyczajna zazdrość? Może to, że zabrakło wyczucia sytuacji, taktu? Bo w prośbie może do końca nie chodziło tylko o wielkość, ale także o bliskość z Jezusem. Obecność w Jego Królestwie. Jezus to wykorzystuje, by wyraźnie nadać rys każdej władzy, każdego czasu Kościoła. Nie zaszczyt, splendor, lecz poczucie nieudawanej służby i gotowość do oddania życia, „na wzór Syna Człowieczego, który nie przyszedł, aby Mu służyło, lecz aby służyć i dać swoje życie na okup za wielu” (Mt 20,28). A takie sytuacje nie są związane tylko ze stanem nadzwyczajnym, mają być powszednią praktyką życia. Osadzenie tego w przestrzeni parafii to nic innego jak takie budowanie świadomości i klimatu, w którym wierny czuje owo oddanie. Zawsze może liczyć na zwyczajność oddychającą duchem służby. Ze strony zaś kapłana oznacza to nieustanne poczucie sensu podejmowanej ofiary. I radość z takiego właśnie przewodzenia, bycia pierwszym, choć po ludzku niekiedy „ostatnim”.

Otwórzmy księgę liturgiczną. Co może wnieść liturgia do rozpoznania siebie jako lidera? Jaką w tym względzie przynosi naukę? Myślę, że odpowiedź zawarta jest w strukturze i formie szczytowej czynności liturgicznej jaką jest Eucharystia. Tu ciągle jest dialog. Z Bogiem i ludźmi. Między kapłanem a wiernymi dochodzi do niezwykłej bliskości. **Czy to będzie małe dziecko czy poważny**

profesor, oto wszyscy jesteśmy na „ty”. Być może zaraz powracamy do godności, tytułów i form. I czasem może to być też ucieczką od tej właśnie bliskości i prowadzonego w liturgii dialogu. Tymczasem ten właśnie kontekst warto uchwycić i przenieść go w obszar różnego rodzaju spotkań, projektów czy duszpasterskich planów. One w przełożeniu na rzeczywistość parafialną prowadzą do tych rozwiązań, które Kościół w swym nauczaniu zamyka w pojęciu „rada”. Parafialna, duszpasterska, ekonomiczna. W ilu parafiach rady te rzeczywiście działają? W ilu są zaś tylko jakąś fasadą, z której ściera się kurz np. przy okazji biskupiej wizytacji? W ilu radach prowadzony jest faktyczny dialog? Wyznaczanie planów, generowanie pomysłów? Jeżeli tego brak, to czy dlatego, że nie ma chętnych ludzi? Stan taki może mieć swoją przyczynę w nieumiejętności bycia liderem przez konkretnego proboszcza. Lęk, wygoda, poczucie wyższości, brak otwarcia na dialog? A może być inaczej i bywa inaczej. Zwłaszcza w mniejszych środowiskach, gdzie znajdziemy wiele przykładów na udaną współpracę. **Takie układanie życia na linii „proboszcz – wierni”, w której nie chodzi o zwykłe planowanie i uporządkowanie, ale podejmowanie nowych wezwań.** To wszystko rodzi się z nieustannego i szczerego dialogu. Z tej podpowiedzi, którą przynosi Eucharystia. Przecież codzienna.

Otwórzmy gazetę, niekoniecznie od razu katolicką, ale taką, która często ocenia polityków i politykę. I choć pojawiają się tu krytyczne uwagi na temat wyborczych obietnic, to zarazem jest też próba kreślenia wizji i oczekiwań. Marzeń, które wcale nie muszą się

nie spełnić. Takie właśnie znalazłem w odniesieniu do lidera. **Zostało zapisane jako trzy „o”.** **Odpowiedzialność, ostrożność i odwaga.** Trafne i inspirujące. Także dla tematu, który podejmujemy. Opisujące twórcze napięcie, które nieodzowne dla każdej wspólnoty, może zwłaszcza młodzieżowej. Proponowane zestawienie wygląda dość zgrabnie, każde z „o” może być opisane osobno, ale też może być tak: odpowiedzialność lidera za kształt wspólnoty to ciągle rozeznawanie właściwych proporcji między ostrożnością a odwagą. Ostrożnością zachowania i ochrony tego, co cenne, ale też słabe i potrzebujące wsparcia. Z drugiej zaś strony odwagą w myśleniu, słowach i działaniu. Nie jest łatwo odpowiedzialnie temu sprostać. Ale też jest dużo radości, gdy w zaufaniu Bożemu natchnieniu podejmie się wezwania, które przynoszą ewangeliczne owoce. Osobiście doświadczałem tego w posłudze wspólnocie, która stała się dla mnie miejscem doświadczenia Bożego działania. Przestrzenią podejmowania decyzji wymagających odwagi. Na różnych poziomach. I stawiając sobie ciągle pytania. Czy się uda? Czy wystarczy determinacji w realizacji podjętego dzieła? Często w takich chwilach pomocą stawało się wydarzenie Pięćdziesiątnicy. Jerozolima, ta nowa ciągle przecież objawia się we wspólnocie Kościoła. Duch, który przychodził z pomocą w modlitwie i prowadził w ewangelizacji. To było to natchnienie, które nas wszystkich niosło. Nie zawsze mogliśmy temu sprostać. Jakoś staraliśmy się, a Pan Bóg to wszystko prowadził. Owoce przekraczały poziom naszej odwagi i dawały przekonanie, że Bóg prosto pisał na krzywej linii życia.

Zaproponowane odpowiedzi tematu oczywiście nie wyczerpują. Szukać bowiem i otwierać można ciągle, wciąż na nowo, w bardzo różnych miejscach. Po to, by poznawać i wzrastać. **Bo lider nie może przestać być uczniem, zwłaszcza lider, który jest kapłanem.**